

Bog anmeldelse.

Andelsbevægelsen i Danmark. Udgivet af Andelsudvalget, udarbejdet af *H. Hertel* Sekretær i Det kgl. danske Landhusholdningsselskab. 570 S. (G. B. N. F.).

I mindre end halvandet Aar er dette Værk, hvis første Hefte udkom i Foraaret 1916, fuldført. — Bogen omfatter 12 Hefter à 48 Sider i stort Oktav og er altsaa et efter danske Forhold anseeligt Værk, hvis Fremkomst i lige Grad tjener Udgiver og Forfatter til Ære.

Som det fremgaar af Bogens Forord, er Initiativet til Udgivelsen af en samlet Fremstilling af Andelsbevægelsens Udvikling her i Landet udgaaet fra det af Landhusholdningsselskabet i 1911 nedsatte Udvalg til Fremme af Udbredelsen af god Landbrugslitteratur, hvilket Udvalg i sin Betænkning (jvnf. »Tidsskr. f. Landøkonomi« 1913, S. 730—31) tager kraftigt til Orde for Fremskaffelsen af et saadant Skrift, og hvis Henstilling gav Det kgl. danske Landhusholdningsselskab Anledning til i Foraaret 1914 at rette en direkte Opfordring til Andelsudvalget om at søge denne Opgave løst.

Henvendelsen førte til en nærmere Forhandling mellem Andelsudvalget og Landhusholdningsselskabet, hvilken Forhandling resulterede i, at Udvalget paatog sig Udgivelsen af Bogen og overdrog Selskabets Sekretær, cand. polit. *H. Hertel* Udarbejdelsen af samme.

Blandt de Forfattere, som paa Forhaand maatte antages at have Betingelser for et saadant Arbejde, kunde Valget vanskeligt være faldet paa en mere kvalificeret. Sekretær *Hertels* grundige, økonomiske Uddannelse og mangeaarige Arbejde i Centret for den landøkonomiske Organisationsvirksomhed her i Landet i Forbindelse med hans udprægede historiske Sans og fremragende stilistiske Evner maatte gøre det forholdsvis let for ham at løse den stillede Opgave, og Bogen, som den nu foreligger, viser, at denne Forhaandsantagelse har været rigtig.

I en overordentlig tiltalende Form og paa en Maade, saa alle med Udbytte vil kunne følge Fremstillingen, er her givet en omfattende, historisk Oversigt over den danske Andelsvirksomheds Udvikling og Betydning samt en indgaaende Redegørelse for de enkelte Virksomheder, hvis Tilblivelse og Fremvækst yderligere anskueliggøres ved en righoldig Anvendelse af originalt Billedstof og ved en skønsmæssig Benyttelse af statistisk Materiale, tildels fremskaffet paa Forfatterens Foranledning.

Bogen er delt i tre Hovedafsnit: en Indledning, som behandler gamle Tidens Andelsvirksomhed her i Landet samt de første Udslag af den moderne Andelsbevægelse (de ældste tyske Kreditforeninger, Forskudsforeninger og Laanekasser samt de engelske Brugsforeninger), et Hovedafsnit, som omhandler Andelsbevægelsen i Danmark, og en Slutning, hvori fremsættes en Række Betragtninger over den moderne Andelsvirksomheds Formaal og almindelige Karakter, dens Udvikling i Udlandet og dens Betydning i Nutid og Fremtid etc.

Af disse tre Afsnit optager Indledningen ca. 2 $\frac{1}{4}$ Ark og Slutningen ca. $\frac{3}{4}$ Ark, medens de resterende ca. 32 Ark er forbeholdt Hovedafsnittet: »Andelsbevægelsen i Danmark«, der indledes med en Omtale af Brugsforeningerne og fortsætter med alle de Virksomheder, som efter Forfatterens Skøn kan henføres under moderne Andelsvirksomhed.

En samlet Fremstilling af de forskellige Andelsvirksomheders Udvikling her i Landet har ikke tidligere foreligget. Der er ganske vist af hjemlige saavel som af fremmede Forfattere leveret adskillige gode Bidrag til Belysning af dette Spørgsmaal, men for den danske Litteraturs Vedkommende mest i Form af kortere Afhandlinger i Tidsskrifter og Beretninger samt i »Landbrugets Ordbog«, tildels af Forfatteren selv.

Som Grundlag for en samlet Fremstilling af Andelsbevægelsen her i Landet var denne Litteratur selvfølgelig ganske utilstrækkelig, og et betydeligt selvstændigt Kildestudium har derfor været nødvendigt.

Under dette Arbejde er det kommet Forfatteren til god Nytte, at saa mange af de Personer, som har været medvirkende ved de forskellige Virksomheders Start og senere Virksomhed, endnu er i Live og har kunnet give gode, førstehaands Oplysninger udover det lidet, der i mange Tilfælde foreligger trykt. Som det skønnes, har Forfatteren ogsaa flittigt benyttet sig af dette Middel og af det Arkivmateriale, som ved Velvilje fra de forskellige Virksomheder har kunnet

stilles til Raadighed, men navnlig hvor det drejer sig om en Udredning af de Omstændigheder, som i det enkelte Tilfælde har været medvirkende ved Virksomhedens Fremkomst, har det naturligvis ofte været nødvendigt at søge andet Steds hen, og gennemgaaende er de Oplysninger, som her er skaffet til Veje, af stor historisk Interesse. —

At Forfatteren ved Belysninger af de enkelte Virksomheders Fremvækst har gjort Brug af den officielle Statistik, er allerede nævnt, og hvor denne ikke har været tilstrækkelig, er den suppleret med originalt Talmateriale.

Ved Bestemmelsen af den Rækkefølge, som er fulgt under Omtalen af de enkelte Virksomheder, har det historiske Hensyn været det afgørende, men fuldstændigt er dette Princip dog ikke gennemført, idet bl. a. Hensynet til den faglige Gruppering af Materialet har medført Afvigelser herfra. En fuldt ud systematisk Inddeling af Stoffet er imidlertid vanskelig. Forfatteren anfører den Inddeling, som Andelsudvalget efter tysk Mønster anvender, og hvorefter samtlige Virksomheder sammenfattes i tre store Grupper: Producent-Selskaber, Konsument-Selskaber samt Kredit- og Forsikringselskaber. Denne Inddeling er for saa vidt god, som den giver en simpel og let forstaaelig Gruppering, men en Gruppering efter Virksomhedernes Art er det ikke, og Forfatteren har derfor heller ikke fundet den fyldestgørende.

Større Betydning end Materialets Gruppering har imidlertid dets Afgrænsning. Vanskeligheden ligger her i den Vilkaarlighed, hvormed Begrebet Andelsvirksomhed opfattes. Forfatteren har forsøgt i Slutningskapitlet at fastslaa, hvilke Fordringer, der her til Lands sædvanlig stilles til et Foretagende, for at det skal kunne betegnes som Andelsvirksomhed, men nogen skarp Definition heraf er vanskelig at give, og følgelig bliver det ogsaa vanskeligt at afgøre, hvad der med Rette bør tages med i en Fremstilling som nærværende. I Hovedsagen maa det dog siges, at Forfatteren har truffet det rette. Der er Grænseomraader, hvorom Meningerne kan være delte; dette gælder bl. a. om Forsikringsforeningerne og om de statsunderstøttede Kontrolforeninger, men de fleste vil dog nok regne de sidste med til Andelsforeningerne, og i hvertFald maa det paaskønnes, at Forfatteren har taget dem med og givet dem i en i Forhold til deres Betydning afpasset Omtale.

Skulde der nævnes Virksomheder, som eventuelt burde været omtalt, kunde man pege paa et Foretagende som Danske Landboforeningers Frøforsyning, der ganske vist er nævnt under Omtalen af Fællesforeningen for

Danmarks Brugsforeninger, men som nok kunde have fortjent en selvstændig Omtale i Forhold til dens Betydning. — Under Omtalen af De samvirkende danske Husmandsforeningers Fællesindkøb af Redskaber og Maskiner vil nogle maaske ogsaa savne et Par Bemærkninger om dets Forgænger: det i 1906 oprettede og senere atter ophævede »Dansk Fællesindkøb af Landbrugsmaskiner«.

At Andelssukkerfabrikken i Nykøbing ikke er omtalt, er for saa vidt korrekt, som den i hvert Fald ikke mere kan betegnes som et rent Andelsforetagende, men det vilde ikke have været uden Interesse, om Forfatteren alligevel havde givet en Fremstilling af de Forsøg, der ved Starten af denne Fabrik som flere Gange senere er gjort paa at faa Roesukkerfabrikation her i Landet organiseret efter andelsmæssige Principer.

En anden beslegtet Landbrugsindustri — Kartoffelmelsfabrikationen — er for øvrigt heller ikke omtalt, skønt de sidste Tiders abnorme Prisstigning paa Kartoffelstivelse nu synes at have banet Vejen for Andelsfabrikker af denne Art her i Landet (Dybvad, Brande o. fl. St.), men om deres Fremtidsskæbne er det vel for tidligt at udtale sig.

I Bogens Slutningskapitel fremsættes som nævnt en Række Betragtninger over Andelsbevægelsens Betydning ude og hjemme samt over Aarsagerne til dens stærke Udvikling her i Landet. Det vilde have været af stor Interesse, om Forfatteren, der her maa antages at sidde inde med særlig gode Forudsætninger, havde fundet Anledning til at fordybe sig lidt stærkere i dette interessante Spørgsmaal og navnlig i en Udredning af Aarsagerne til de forskellige Andelsvirksomheders ulige gode Trivsel her i Landet. Under Omtalen af de forskellige Virksomheder er dette Spørgsmaal lejlighedsvis berørt; men en samlet, kritisk Vurdering af Spørgsmaalet kunde formentlig ikke siges at ligge udenfor Bogens Ramme.

Imidlertid maa disse Bemærkninger ikke opfattes som Kritik, men blot som Udtryk for et Ønske, der eventuelt kunde tages under velvillig Overvejelse ved en ny Udgave af Bogen. Som denne er, fortjener Forfatteren imidlertid kun Tak og Anerkendelse for det store Arbejde, der er nedlagt i den, og for den Berigelse, som vor Landbrugslitteratur hermed har faaet. Til denne Tak bør ogsaa føjes en Anerkendelse af den smukke Udstyrelse, som Andelsudvalget har givet Bogen, baade i Henseende til Papir, Tryk og Billeder, og et Ønske om, at den maa finde Læsere i Forhold til dens Værdi.

Bogladeprisen er 6 Kr., hvilket i Betragtning af Nutidsforhold maa betegnes som meget billig. *O. H. Larsen.*